

Jan Tinbergen over zijn jaren op het CPB

Vrijwel onmiddellijk na het einde van de oorlog, op 15 september 1945, werd het Centraal Planbureau (CPB) opgericht. De eerste directeur was prof. dr. J. Tinbergen. Aanvankelijk bestond er nogal wat argwaan tegen het Bureau omdat men de term 'plan' associeerde met planning in een centraal geleide volkshuishouding. Anders dan men wel denkt, heeft het moeite gekost om deze argwaan te overwinnen. Pas na verloop van tijd wonnen de economische adviezen van het CPB aan invloed. Inmiddels vervult het Bureau al decennia lang een vooraanstaande rol bij de voorbereiding van het economische beleid in ons land. Dit artikel is ontstaan uit een serie gesprekken met Jan Tinbergen over het ontstaan en de beginjaren van het Centraal Planbureau.

DRS. A.H.M. DE JONG – DR. C.W.A.M. VAN PARIDON
DRS. J. PASSENIER*

De wederopbouw

Een van de dingen die bij het terugblikken vanuit de jaren tachtig heel sterk opvallen is het verrassend snelle tempo van de wederopbouw van de economie na 1945. Wat zijn daarbij nu de drijvende krachten geweest?

Vaak heb je die dingen meegemaakt, maar krijg je pas later, door terug te kijken, een beter inzicht in de wijze waarop het zich heeft afgespeeld. Maar de entourage van die jaren is wel duidelijk: er bestond een noodzaak van wederopbouw, en het was vanuit de ervaringen uit de depressie ook wel duidelijk dat iets van ordening noodzakelijk was.

Als we je het volgende lijstje van factoren voorleggen, die op die groei van invloed kunnen zijn geweest, kun je dan het relatieve belang ervan aangeven?

- mentaliteitsinvloeden;
- gevoerd economisch beleid;
- institutionele factoren;
- beschikbare technologische kennis.

Het is een cruciale vraag. Ik ben geneigd het pijltje te zetten bij de mentaliteitsinvloeden. Wat domineerde was wat je zou kunnen noemen een 'wederopbouwgevoel', met een grote bereidheid om offers te brengen, bij een betrekkelijk laag welvaartsniveau.

Welke factoren kunnen hierbij van invloed zijn?

In belangrijke mate doordat mensen in de vakbeweging een grote rol speelden, maar ook dank zij de goede informele relaties o.a. via de Partij van de Arbeid. Ik herinner me het gebeuren van 1950 nog als een van de meest markante gevallen waarin in de eerste plaats de SER met een unaniem voorstel kwam, maar waarin ook duidelijk aan-

vaard werd dat de lonen niet gespaard werden als het om de werkgelegenheid ging. Daarbij hadden bovendien de bestuurders kennelijk een groot overwicht binnen hun organisaties. Verder was er in de oorlog natuurlijk een grote solidariteit gegroeid tegenover de Duitsers; de mening van een Nederlander was veel beter te aanvaarden. En de angst voor de werkloosheid zoals in de jaren dertig werkte natuurlijk nog heel lang door.

De mentaliteit is wel radicaal veranderd: in 1973 blijkt het voor een kabinet met een sterke inbreng van de Partij van de Arbeid onmogelijk te zijn om een ruilvoetverlies door het arbeidsinkomen te laten dragen. Wat zou daarvan de oorzaak kunnen zijn?

Ik denk dat het ermee te maken heeft dat zo omstreeks 1960 een aantal mensen zei dat die hele loonmatiging toch een soort bedrog geweest was en toen is er in de arbeidersbeweging een wat afwijzende houding ontstaan tegen dat idee. En dat heeft het vertrouwen van de leden in de bestuurders van de partij en de vakbeweging, dat heel groot was na de oorlog, duidelijk ondermijnd. Dat is samengegaan met een algemeen verschijnsel van mensen die kritischer worden ten opzichte van degenen die men boven zich geplaatst ziet; in het onderwijs is het op het ogenblik natuurlijk ook heel sterk. Het is een proces dat naar mijn mening veel te ver gaat. De grote massa van de mensen is niet economisch geschoold. En de neiging om te protesteren, wanneer ook maar iets gevraagd wordt is natuurlijk ook heel sterk toegenomen, en dat is ook niet zo wenselijk. Een duidelijke verandering in psychologisch klimaat. Er

*De auteurs zijn verbonden aan het CPB. Zij danken prof. Tinbergen voor zijn gastvrijheid, alsmede (oud-)collega's voor het aandraagen van gespreksthema's. Een uitgebreidere versie van dit artikel is te verkrijgen bij de auteurs.

is daarmee intussen ook een groter wantrouwen tegen politici ontstaan. Nu is dat misschien wel deels terecht want een groot deel van de ideologie van de bezuiniging is in wereldwijd verband zeker niet zo zinvol.

Zou een dergelijke consensus indien die ook vandaag mogelijk was het economisch herstel bevorderen?

Het is moeilijk in te denken hoe die zich zou laten introduceren.

Kun je stellen dat deze factor op dit moment ook een belemmerende invloed op de economische ontwikkeling heeft?

Wel enigermate, ja. Maar naar mijn mening is op dit moment belangrijker dat de economische politiek die gevolgd wordt door de verschillende Europese landen volkomen verkeerd is.

Mentaliteitsinvloeden vind je heel belangrijk; dat betekent dat je het gevoerde economisch beleid dus niet doorslaggevend acht?

Nee, het beleid zou je hoogstens kunnen aanduiden als 'goed aangepast aan de omstandigheden'. En die boden maar heel nauwe marges.

Hoe schat je de betekenis in van de toegepaste politiek van lage lonen resp. het industrialisatiebeleid?

Die was nogal van betekenis: het was zaak om datgene wat eerst uit Indië was gekomen nu te vervangen door export. Nodig was dus het uitbreiden van de industrie. En er was vooruitzicht op een groeiende bevolking. Dus men was duidelijk overtuigd van het belang van de concurrentiepositie.

Was het ook zo dat in de eerste naoorlogse jaren de gedachten van Keynes sterk waren doorgedrongen in kringen rondom het kabinet?

Ja, mede doordat het naderhand geformuleerde tegendenken, van de monetaristen en van de aanbodeconomen, toen nog geen rol speelde. Dus er werd in die tijd nog niet zo anti-keynesiaans gedacht als nu bij sommige mensen wel gebruikelijk is.

Bij lezing van de REA-agenda's en -notulen¹ is opvallend het algemeen aanwezige vertrouwen in de mogelijkheid tot besturing van de economie, hoewel men vaak verbaal ideologische bezwaren tegen deze besturing naar voren brengt. Wat is hierover jouw mening?

Ja, dat is die 'Machbarkeit', die doorvoerbaarheid. Ik heb nog steeds de gedachte dat die dingen moeten worden beproefd, ook wanneer aan de doorvoerbaarheid twijfels bestaan. Er is een categorische imperatief voor regeringen om zich verantwoordelijk te voelen voor dingen die echt behoren bij de verzorgingsstaat en ook een beetje bij het beeld van de 'fine-tuning'. Lukt het niet dan is dat jammer en dan moet het wat worden gecorrigeerd. Dan moeten de instrumenten worden bijgesteld. Ik vind dat dan toch voor de staat de noodzaak blijft om zich voor bepaalde dingen verantwoordelijk te voelen. Men had overigens in die jaren nog een echte oorlogseconomie, met een noodzakelijk rantsoeneringssysteem, dat alles in heel kleine details regelde.

Welke betekenis ken je toe aan institutionele factoren, zoals het centraal overleg tussen de sociale partners, bij het economisch herstelproces? Welke rol speelde het CPB hierin?

Ik geloof dat de voornaamste rol die hier kan worden genoemd de rol in de SER is geweest na 1950. In die tijd zaten in het hoofdbestuur van de voornaamste vakcentrale, het NVV, twee economen, namelijk Roemers en Vermeu-

len. Die hebben zich in hun contacten met mij heel duidelijk op het standpunt gesteld dat de eerste vereiste een zo groot mogelijke werkgelegenheid was en dat men om dat te bereiken voorzichtig moest zijn met looneisen. Dat Nederlandse verschijnsel trok heel erg de aandacht, bij voorbeeld van de Belgen, die hun NVV-collega's voor gek verklaarden. Maar in 1950 moest de SER advies uitbrengen voor de nieuw te vormen regering en daarin werd gesteld dat, omdat na de Koreaanse oorlog extra middelen nodig waren voor hogere defensieuitgaven, de consumptie moest worden beperkt. Unaniem is toen geadviseerd dat bij een geraamde prijsstijging van 10% een loonsverhoging zou worden doorgevoerd van slechts 5%. De mensen uit de vakbeweging hebben toen voor deze opstelling bij hun buitenlandse collega's heel weinig begrip gevonden.

Aanvankelijk verliep het economisch herstel in West-Europa weinig voorspoedig; volgens velen heeft pas het Marshall-plan de echte keer ten goede gebracht. Deel je deze visie op het economisch herstelproces?

Ja, dat vind ik wel de juiste visie. Wij zagen hierin vooral een hulp in een situatie die dreigde vast te lopen. Onze betalingsbalans was zeker niet in evenwicht: we konden nog heel weinig produceren en nog minder uitvoeren en we hadden heel grote behoeften en dus de neiging om veel in te voeren, en dat werd pas mogelijk gemaakt door de uitvoering van het Marshall-plan.

Hoe bezie je in dit tijdsperspectief de situatie van vandaag?

Zoals ik al zei, is de economische politiek die op 't ogenblik gevolgd wordt door de verschillende Europese landen volkomen verkeerd, en zou door een stimuleringsbeleid moeten worden vervangen. Maar dan op hoog niveau, op het niveau van de Europese Gemeenschap, en liefst nog samen met de Japanners. De vraag of de mensen al of niet loonsverlagen accepteren is niet zo relevant; belangrijk is dat de overschotlanden Duitsland en Japan die overschotten besteden. Japan is daarvan een heel goed voorbeeld; dat gaat een deel van het surplus besteden in de ontwikkelingslanden rondom. In Duitsland is dit nog wat minder, maar men begint er toch wat meer naar over te helen. Daar ligt naar mijn gevoel de sleutel, en dan kan een aantal van die bezuinigingen, die werkelijk potsierlijk aandoen bij zulke grote aantallen werkloze mensen, achterwege blijven. Maar dat is tot onze tegenwoordige discussie nog maar nauwelijks doorgedrongen. Ik heb wel uitgevonden dat juist Witteveen nog niet lang geleden een speech heeft gehouden in Japan en heel duidelijk heeft laten merken dat volgens hem ook een expansiepolitiek nodig is. Ik vind protesten dus wel gerechtvaardigd, maar vaak richt men die aan het verkeerde adres en niet met name aan de Europese Commissie, waar ze thuishoren. Ik vind het een leemte in de politieke discussie dat men denkt dit op landelijk niveau te kunnen aanpakken. Het is beleid dat daarvoor wat lijkt op dat van Colijn.

De oprichting van het CPB

Aan nieuwe CPB-ers wordt altijd de anekdote verteld dat het signaal voor de oprichting van het Bureau vervat is ge-

---

1. De REA is de Raad voor Economische Aangelegenheden, een onderraad uit de ministerraad die toen een centrale plaats innam bij de besluitvorming over de economische politiek. De REA kwam iedere woensdagochtend op het Ministerie van Algemene Zaken, op het Plein 1813, bijeen. Vanaf 1948 was daar ook de CPB-directeur bij aanwezig, naast de president van de Nederlandsche Bank, dr. Holtrop, en in voorkomende gevallen hoge ambtenaren en departementale adviseurs.

weest in een telegram van Vos aan jou met de tekst: "Jan, je kunt beginnen. Hein." Is deze tekst authentiek?

Er was geen telegram, maar ik kan me wel voorstellen, dat hij het misschien zo gezegd heeft. Toch geloof ik wel dat het in werkelijkheid allemaal iets formeler is gegaan. De persoonlijke omgang was verder zeker niet formeel, omdat we goede vrienden waren, maar er zijn veel keurige brieven geschreven, voordat de instelling van het Bureau een feit was.

Werd je in die jaren in het openbare leven (bij voorbeeld in contacten met het bedrijfsleven) overwegend beschouwd als wetenschapper of als socialist?

Moelijk te zeggen; ik denk dat het van geval tot geval verschilde. Maar ik denk dat ze toch wel aan me zagen dat ik me toch meer liet leiden door wetenschappelijke overwegingen dan door politieke. Maar ik herinner me die jaren nog heel goed, waarin ik nogal wat uitnodigingen heb aanvaard voor het optreden op lunches van de Maatschappij van Nijverheid en Handel. Ik ben daarvoor in alle delen van het land geweest en het was bijzonder leerzaam voor mij en ook effectief om bestaande misverstanden weg te nemen. Er waren mensen die dachten dat het Planbureau de leiding zou gaan overnemen van alle bedrijven in Nederland.

Is er ooit gediscussieerd over de vraag of het CPB onder enig ministerie zou moeten vallen, en zo ja onder welk?

Dat wij zijn ondergebracht bij Handel en Nijverheid is helemaal toe te schrijven aan de persoonlijke drang van Vos. Later discussiërende vonden wij dat het eigenlijk onder de eerste minister zou moeten vallen, dus onder Algemene Zaken. Ik zelf heb me bij de beslissing neergelegd, maar ik heb wel als directeur de eis gesteld dat ik me vrijelijk tot alle ministeries zou mogen richten, en niet eerst de goedkeuring van de minister van Economische Zaken zou nodig hebben. Huysmans heeft mij dat ook toegezegd.

Hoe is de naamgeving van het Bureau en van het Jaarplan eigenlijk tot stand gekomen? Hebben daar nog achtergrondoverwegingen een rol gespeeld?

De naam was misschien ook misleidend; wat ik eigenlijk had gewild was een 'Bureau voor Economische Politiek'. Maar het was Vos die bepaalde dat het Planbureau zou heten omdat die toch meer in die termen dacht (hoevel hij zeker geen communist was). Mijn eigen concept Bureau voor Economische Politiek zag ik als een stuk van mijn eigen werk. Pas veel later (ongeveer 1955) ben ik toen met dat boek gekomen met economische politiek als onderwerp. Bij de economie was dat toen nog niet een algemeen gehanteerd begrip. De naam Planbureau is van de aanvang af door iedereen geaccepteerd. Voor het jaarlijkse rapport is inderdaad de term Nationaal Welvaartsplan gebruikt, wellicht in een of andere regeringsverklaring; wij hebben zelf altijd over het Centraal Economisch Plan gesproken. Het leefde meer bij de politici dan bij de betrokken technici.

De taken op het Bureau lagen inmiddels toch wel vast. Hoe heb je dat zelf ervaren, tegen de achtergrond van je werk voor het Plan van de Arbeid?

Lange tijd heb ik toch voor het CPB als ideaal gezien dat niet alleen mogelijkheden zouden worden aangegeven, maar ook voorkeuren zouden worden uitgedrukt; voorkeuren echter die wetenschappelijk dienden te worden onderbouwd met als criterium: wat levert de hoogste volkswelvaart? Zoiets had ik graag in de oprichtingsstukken opgenomen gezien. Een instituut dat misschien enigszins vergelijkbaar zou zijn met de Council of Economic Advisors, die in Amerika rechtstreeks de president adviseren; mis-

schien dat in Frankrijk ook iets dergelijks werkt, ik ben er niet helemaal zeker van.

Hoe is de overgang van 'plan'-bureau naar 'prognose'-bureau precies in zijn werk gegaan?

Die overgang was zeker niet ons verlangen, maar het is zo gegaan doordat de belangstelling voor het bureau bij de regering en bij de parlementariërs nogal tegenviel. Wij hadden ons voorgesteld dat al die betrokkenen bij ons naar onze mening zouden komen vragen over bepaalde regeringsvoornemens, maar dat gebeurde erg weinig. En toen is vanzelf dat spoorboekjesidee ontstaan, dat niet één bepaalde economische politiek openlijk wordt aanbevolen (zoals in zo'n Bureau voor Economische Politiek zou zijn gebeurd), maar dat de keus wordt gelaten aan de lezer, aan leden van de regering en van het parlement. Ik denk dat de overgang naar een prognosebureau meer is toe te schrijven aan gebrek aan interesse dan aan een of andere ideologie. Dat gebrek was heel erg dominerend. Zo is in de REA nooit door de voorzitter spontaan aan mij het woord gegeven, zoals ik had verwacht en enigmatische gehoopt; ik moest er altijd zelf om vragen. Naast mij zat Holtrop van de Nederlandsche Bank en ook aan hem werd eigenlijk nooit iets gevraagd.

Toch komt uit de verslagen van de Tweede-Kamerzittingen ten tijde van de oprichting van het CPB een sterke betrokkenheid naar voren bij de gedachte aan een planbureau. Was die aandacht alleen op de ideologische aspecten gericht? Heeft ook de PvdA geen aandacht gehad voor het CPB?

Laat ik het kort samenvatten. Er is weinig belangstelling geweest voor het Planbureau. Het was duidelijk dat een aantal politieke partijen niets voor planning voelde, en het bureau toch steeds associeerde met de Russische planning. Men heeft later wel ingezien dat de vraagstukken van toen beter hadden kunnen worden aangepakt door groter gewicht te hechten aan bepaalde dingen van het Planbureau; het is dus maar een kortstondige oplamming uit een bekend ideologisch conflict. Men zag het verband niet.

Invloed op het beleid

Kun je iets meer zeggen over de betekenis van het CPB in de REA? Uit de REA-notulen over de periode 1949-1955 krijgt men de indruk dat de ministers, vooral in de jaren tot 1951, zeer gereserveerd staan tegenover de CEP's. Het kabinet neemt bij voorbeeld expliciet geen verantwoordelijkheid voor het Plan en concludeert regelmatig dat het beleid er niet aan gebonden is; dat is toch niet goed te rijmen met de bedoeling van de Wet op het CPB?

De rol in de REA viel me tegen, want daar werden ons eigenlijk nooit vragen gesteld. De Nederlandsche Bank zat daar beter, want die had de eigen kanalen met het Ministerie van Financiën, en de Bank is natuurlijk ook een veel machtiger lichaam dan het Planbureau. En bij Drees zelf bestond niet veel interesse; volgens zegslieden zou hij eigenlijk het nut van planning nooit zo hebben ingezien. Dus met hem had ik eigenlijk nooit zoveel wezenlijk contact; dit ondanks het feit dat de persoonlijke verstandhouding altijd zeer goed was. Ik zelf heb me altijd op het standpunt gesteld, dat in deze dingen het initiatief moet uitgaan van de vraagzijde, niet van de aanbodkant. Ook de komst van Zijlstra in 1952 bracht in deze verhoudingen niet veel verandering. Pas later, toen de NAR werd opgericht (de Nationale Adviesraad voor Ontwikkelingssamenwerking), beleefde ik goede discussies met hem. En waarschijnlijk is het bovendien een kwestie van eigen persoonlijke ontwikkeling geweest. Ik was in het begin nog jong en voelde me

ook niet de aangewezen persoon om mensen die veel ouder waren dan ik te gaan wijzen op mijn eigen bruikbaarheid. Maar naarmate ik ouder werd kreeg ik steeds meer te maken met mensen jonger dan ik, en tegenover hen had ik geen moeite die houding aan te nemen. Dat heeft zich vooral op het gebied van de ontwikkelingssamenwerking gemanifesteerd. De mensen van 1945 waren meest ouderen met grote politieke ervaring. Hoewel ik velen kende: Drees, In 't Veld, Mansholt, Lief tinck ging ik toch zeker niet met hen om op voet van gelijkheid. Sommigen van hen waren niet alleen zeer ter zake kundig, maar ook zeer dominerend. Maar anderzijds vond ik de situatie eigenlijk wel prettig; we mochten op eigen verantwoordelijkheid publiceren en dat kreeg daardoor wat meer wetenschappelijk karakter en ook meer op de lange termijn gericht. Het hoefde niet door een molen van ambtelijke correcties.

Toch komt dat uit de REA-notulen van die jaren niet zo duidelijk naar voren. Het schijnt dat Schermerhorn bij voorbeeld nogal wat bedenkingen had tegen de teksten en anderen vertraagden af en toe de publikatie, of probeerden publikatie zelfs te verhinderen, zoals gebeurd is met het CEP 1948. Verder vinden we dat de ministers bij de algemene beschouwingen over het CEP meestal volstonden met detail-opmerkingen.

Het is heel goed mogelijk dat de latere indrukken de eerdere hebben verdrongen. Schermerhorn werd door de anderen niet helemaal als een echte politicus beschouwd. Hij was ook veel meer wetenschapsman, maar hij was ook onervaren en reageerde juist daardoor soms wat overdreven zorgvuldig. Ik was het vaak niet eens met Hirschfeld en daardoor met Van der Beugel, want die was zijn rechterhand; ten dele weerspiegelt zich daarin de andere geestesinstelling. In de ambtenarij geldt nu eenmaal een grote mate van wederzijds wantrouwen, zelfs tussen ministeries. Iedereen zit altijd scherp op te letten of niet iemand anders bezig is zijn positie te ondergraven. Daarover zou een kodig verhaal zijn te schrijven. Een grote belangstelling voor details, met als tusseninstantie dan nog die Rijksbureaus.

Uit de REA-stukken van die jaren spreekt toch wel wat angst voor onzorgvuldig gebruik. Het CPB moest toch iedere keer weer soebatten om het Plan gepubliceerd te krijgen.

Er was inderdaad wat verschil in persoonlijke houding. Altijd zijn er in het ambtelijke apparaat wel mensen die overal bang voor zijn; de rol van het precedent wordt vaak opgeblazen. Mijn persoonlijke voorkeur was daar niet zo zwaar aan te tillen.

Beantwoordden de discussies in de REA over het CEP aan je verwachtingen? Is jouw oordeel hierover in de loop van de tijd veranderd?

Ach, je merkte duidelijk dat ze met andere dingen bezig waren. Het korte-termijndenken was dominerend, en aan brede discussies over de ontwikkeling op langere termijn kwamen ze niet toe. In Amerika was dat anders; daar had je de Council of Economic Advisors, en die drong zich veel meer op, speelde ook een veel grotere rol. De voorzitter daar was een eerzuchtig man, die trachtte zelfs de president zijn ideeën te verkopen, en hem voor te schrijven wat hij doen moest. Dat is bepaald mijn aard niet. Maar dat was iemand van een geheel ander kaliber, een handig politicus.

Ondervond het Planbureau veel en vaak 'druk' vanuit beleidsdirecties om prognoses aan te passen?

Een dergelijke druk was er altijd wel. Van onze kant waren er natuurlijk grenzen gesteld aan de bereidheid om uitkomsten te veranderen, en waar dat voorkwam hebben we er steeds op gewezen dat dan ook andere uitkomsten tegelijk moesten veranderen. De beroemde tabel van midde-

len en bestedingen heeft daarbij steeds als voorbeeld geëind. Men begreep dat dan ook wel.

Die betrekkelijk losse band bracht voor het bureau natuurlijk een zekere vrijheid mee, maar het moet toch ook soms vervelend geweest zijn.

De cijfers kwamen daardoor soms wat in de lucht te hangen, maar dat is later beter geworden toen de Macro Economische Verkenningen verschenen te zamen met de Miljoenennota; toen is het verband weer wat aangehaald. En het doet me plezier tegenwoordig te zien dat zo'n Regeerakkoord '86 heel expliciet op de berekeningen wordt gebaseerd.

Toch wordt wel gesteld dat de betekenis van het Bureau juist de laatste jaren wat is afgenomen, en dat de beslissingen vaak worden genomen op basis van beleidspakketten die niet op modeluitkomsten zijn gebaseerd.

De invloed was toen nog geringer, denk ik. Beleidsvarianten zijn nooit serieus geprobeerd. Misschien in de Centrale Plancommissie en in de SER.

Hoe zou je het feitelijke functioneren van het CPB het best kunnen typeren: rekenmeester, adviseur, of iets anders?

Ik geloof dat onze rol voornamelijk via de SER werd gespeeld, omdat die natuurlijk de duidelijkste adviserende instelling was. En de SER heeft ook een bredere horizon dan de regering zelf. Maar daarnaast natuurlijk ook via het Ministerie van Financiën, door de rijksbegroting. Rond 1951 heeft zich een zekere gewoonte gevormd om in de Rijksbegroting een stuk van het CPB op te nemen. Het Bureau kreeg een aantal vaststaande verantwoordelijkheden en kon daarmee in de publiciteit. Langzamerhand werd dus de externe structuur duidelijker, en terugziende geeft dat reden tot voldoening.

Drees had weinig belangstelling voor het CPB. Toch kunnen we ervan uitgaan dat hij geen tegenstander was van enig overheidsingrijpen in de economie, zeker als die economische politiek wetenschappelijk onderbouwd was. Hoe is dat te rijmen?

Ik heb het nooit precies begrepen, ik geloof dat het voornamelijk kwam door de pragmatische instelling van Drees en het korte-termijndenken, dat daar noodzakelijk mee gepaard gaat. Maar we hebben daarover nooit een gesprek gehad; later heeft hij heel vriendelijke woorden over mij gesproken. Maar zijn verantwoordelijkheden lagen ook veel meer op de korte termijn, een voor de hand liggende zaak.

Had je informeel – buiten REA en CEC om – nog veel directe contacten met het kabinet over het te voeren economische beleid?

Dat hing er van af of het persoonlijke kennissen van me waren; meer met PvdA-leden dan met anderen, natuurlijk. Contacten buiten de REA, telefonisch of vis à vis, kwamen erg weinig voor. We hebben ook geen dramatische ontwikkelingen gehad, zoals in ontwikkelingslanden. Of zoals in de Cabinet Office in een oorlogstoestand. De oorlog in Indië was totaal bepaald door het militair belang; dat beschouwde zich zelf als zo primordiaal dat het zelf de beslissingen nam en die meedeelde aan de rest. Er was zelfs geen discussie over het politieke optreden. Effecten op de betalingsbalans waren er toch niet van heel grote omvang. Maar een econoom hield zich buiten dat soort politieke dingen. Iemand als Vos was daar niettemin natuurlijk een groot tegenstander van. Ik zelf kon dat ook niet als een groot economisch belang zien, hoewel ik er uit anderen hoofde ook helemaal tegen was. Het verband met mijn eigen werk ben ik pas twee jaar geleden anders gaan formu-

leren. Je komt dan voor grote ethische vraagstukken te staan. Maar het is helemaal nooit ter sprake gekomen.

Wie had naar jouw oordeel binnen de REA de grootste invloed bij het bepalen van dat beleid?

Nou, ik denk Lieftinck, maar er werkten ook belangrijke invloeders via Buitenlandse Zaken: Hirschfeld. Dat lag ook voor de hand: de Marshall-hulp was natuurlijk een heel belangrijke buitenlandse aangelegenheid.

Is het mogelijk de rol van het Planbureau in deze jaren nader te illustreren aan de hand van enkele voorbeelden? Hierbij denken we aan de wederopbouw, het verlies van N.O.-Indië, het Marshall-Plan, de devaluatie in 1949, de Korea-oorlog, de watersnoodramp van 1953.

De Korea-oorlog is van dit lijstje typisch de grondslag voor dat optreden van 1951. Toen zijn de militaire uitgaven verhoogd en de prijzen sterk gestegen, en toen werden de lonen maar gedeeltelijk aangepast. Van de watersnood herinner ik me minder; daar was ik op een heel andere wijze bij betrokken. Ik ben lid geweest van de Delta-Commissie, als econoom; verder waren het allemaal ingenieurs. Dat ging over de gevolgen op langere termijn, maar niet over het directe ingrijpen. Met het Marshall-plan heb ik heel veel te maken gehad, vooral via Hirschfeld/Van den Beugel, en daar zijn onze cijfers ook dankbaar gebruikt. Het verlies van de kolonie werkte hoofdzakelijk als argument voor een verhoging van de uitvoer. Er zijn wel berekeningen gemaakt, wat Nederland uit Indië trok als dividenden, maar toen was ik nog op het CBS, en werkte eraan met Derksen. Er is toen nog een boekje uitgekomen met een bespottelijke titel: *Daar werd wat groots verricht*. We kwamen toen voor het deel dat aan Indië toe te schrijven was op 10 à 15% van het nationaal inkomen. En er was dus na 1945 een stevige verhoging van de export nodig. De rol bij de devaluatie was niet zo groot: dat zijn zaken die helemaal door DNB gebeuren, en die blijven zolang mogelijk geheim. Iedereen accepteert ook dat DNB gewoon zijn gang gaat. Natuurlijk is er wel overleg over deze zaken met de minister van Financiën, maar zeker niet met de andere instanties. Net als de militairen. Evengoed een eigenaardig punt in een democratie. Het is een goede zaak dat tegenwoordig de neiging gaat ontstaan in ieder geval eerst de REA te informeren.

Hoe kijk je nu aan tegen de wijze waarop het CPB tegenwoordig functioneert?

Die desinteresse van vroeger is in latere jaren volledig verdwenen, en dat is vanuit diverse hoeken gebeurd. Zo zie ik de laatste vijf jaar tot mijn vreugde dat er werk wordt gemaakt in het Planbureau van wat bepaalde politieke partijen laten uitrekenen. Dat is een zeer gelukkige ontwikkeling, en daarom beschouw ik de geschiedenis van het CPB als een succesvolle geschiedenis. Ik ben blij dat duidelijke uitbreidingen hebben plaatsgevonden, het heeft zich een plaats veroverd. Bij elke begroting gaat een stuk dat het CPB heeft voorbereid: de Macro Economische Verkenning. En de directeur van het Bureau komt voor de televisie. Een heel zinvolle rol.

Theorievorming en modellenbouw

Wij stellen ons zo voor dat het werk op het Planbureau in de eerste jaren wel volledig werd gedomineerd door de gedachten van Keynes. Hoe is de 'General theory' eigenlijk voor de oorlog hier in Nederland ontvangen?

Het is hier heel wat rustiger bekeken dan in Engeland. Ik zelf heb het boek nooit helemaal gelezen, daarvoor was het mij te dik.

Toch heb je zelf in die jaren nog vrij intensief met Keynes gepolemiseerd?

Ik had inderdaad het ongelofelijke voorrecht van een regelrechte discussie met Keynes over mijn eigen werk. Dat is wat eigenaardig gelopen. De econometrische modellen die we gebruikten voor het werk in de dertiger jaren hadden in vele opzichten elementen van de ideeënwereld van Keynes. Hij stond daar aanvankelijk wat onwennig tegenover, maar wij deden zelf vooral dat werk voor de Volkenbond helemaal met Keynes in ons achterhoofd, met de consumptiefunctie als een van de belangrijkste begrippen, en ik vond aanvankelijk dat het model dat ik voor Nederland had gemaakt (voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde) en het andere model voor Amerika dat ik in Genève heb gemaakt, dat dat veel gemeen had met het keynesiaanse denken, maar dat zag hij blijkbaar niet zo. Je kunt je mijn verbazing voorstellen toen hij met zijn bespreking kwam; ik had het gevoel dat hij zou constateren dat wij heel dicht bij hem stonden, en dat wij zeer sterk geïnspireerd waren door zijn eigen gedachten. Het macro-economische karakter was ook eigenlijk sterk naar voren gebracht door hem. Maar in de discussie scheen het licht eigenlijk helemaal op de vraag hoe je theorieën moest toetsen. Niettemin was hij, toen de discussie eenmaal aan de gang was, erg aardig tegen mij; ik herinner me dat hij zoiets zei als "Ik zie het wel niet helemaal zitten, maar het is bij hem toch wel in goede handen". Een grappige anekdote: hij zag toen geen mogelijkheid om de stukjes die ik in de *Economic Journal* had geschreven ter verdediging van mijn Volkenbondswerk, te honoreren (zoals toen nog gebruik was!) want er waren toen heel strikte deviezenbepalingen. Hij heeft me toen maar een levenslang abonnement op de EJ gegeven, waarvan ik nu nog steeds profiteer.

Is die discussie na de oorlog nog voortgezet?

Na de oorlog was iedereen natuurlijk sterk geïnteresseerd in Keynes. Ik heb toen een invitatie gekregen om naar Engeland te komen; ik weet niet precies meer wie mij toen die uitnodiging bezorgd heeft, maar ik weet wel dat ik blij was daar zoveel vakgenoten aan te treffen en vrienden, in een land waar de oorlog zo totaal anders verlopen was. En ik had vijf jaar natuurlijk geen contacten gehad met vakgenoten daar en in de Verenigde Staten: ik wist zelfs niet hoe bepaalde studies die ik direct voor de oorlog had gepubliceerd daar waren ontvangen. En het was een voorrecht toen nog met Keynes te hebben kunnen spreken, die toch algemeen als een zeer bijzonder man gold, en terecht.

Heb je toen ook nog gesproken over de discussie van 1940?

Nee, die was tenslotte door hem op een aardige en elegante wijze afgedaan. Wel dat mooie verhaal dat ook in de *ESB* heeft gestaan over die -2; dat was erg leuk². Ik weet niet precies meer waar we verder over spraken; ik heb hem ook niet zo lang gesproken. De kijk van deze man was misschien meer waard dan de uitkomsten van de regressie. Hij had een zekere uitstraling, hoewel hij zeker niet gewichtig deed of zo. Maar hij werd daar werkelijk aanbeden; ik weet nog dat ik daar in een college logeerde en op een avond nog eens bezoek kreeg van Joan Robinson, toen nog een jongedame, die mij toen op mijn kop kwam geven omdat ik iets kritisch over Keynes had gezegd. Ik kreeg toen een uur lang allerlei dingen te horen, dat ik het helemaal bij het verkeerde eind had, en hoe ik het had aangedurfd en zo. Dat is me duidelijk bijgebleven. Overigens gingen de discussies met Keynes over het vak. Ik had er toen nog niet zo'n begrip voor waar Keynes zich allemaal in had

2. J. Tinbergen, Het getal twee is van Keynes, *ESB*, 18 november 1987, blz. 1092.

bewogen: ik wist van zijn persoonlijk leven natuurlijk minder dan na zijn dood naar voren kwam in allerlei beschouwingen.

Heb je overigens de indruk dat Keynes in 1946 anders over je econometrische werk is gaan denken? Hij heeft in de oorlog immers gewerkt in de Treasury, naast de afdeling waar Meade en Stone een Nationale Boekhouding opzetten, en die lijkt toch veel op de berekeningen in de eerste welvaartsplannen.

Ja, het is denkbaar; hij heeft dat niet zo uitgesproken, maar het is zeker aannemelijk dat deze beiden in gesprekken zijn visie beïnvloed hebben. We hebben daar niet expliciet over gepraat, en ik weet ook niet meer of ik iets verteld heb over het Planbureau. De enige uitspraak over het Nederlandse Planbureau is gedaan door Stephen Marris; die heeft het tegenover anderen sterk verdedigd. Ik weet nog dat hij toen nog volkomen onverwacht in de *Economic Journal* heeft gezegd "Dan doen ze het beter in het Hollandse planbureau".

Je kunt niettemin met voldoening terugzien op je werk in Genève; dat moet vooral in het aanvangsstadium een moeilijke opdracht zijn geweest.

Haberler had de verschillende theorieën beschreven³, en toen ik werd uitgenodigd om ze te toetsen wist ik aanvankelijk ook niet hoe dat dan wel zou moeten gebeuren. Omdat ik tegelijkertijd betrokken was bij de Econometric Society begon ik me daarvan heel geleidelijk een beeld te vormen. Dat is een proces dat je achteraf eigenlijk niet meer kunt dateren. Achteraf wordt je natuurlijk pas duidelijk wat precies de betekenis is geweest van de ene en van de andere stap. Ik had de *General theory* in 1936 ook nog niet in handen gekregen; eigenlijk alleen dat wat anderen erover hadden geschreven. Meade had hem bij voorbeeld heel kort en handig samengevat. Het boek zelf is veel te lang; ik heb *Das Kapital* ook nooit gelezen.

Maar toen begon dan het Planbureau in Nederland zijn werk. In hoeverre werd de noodzaak gevoeld theoretisch-economisch onderzoek te verrichten?

Ik denk voor zover het nodig was voor de advisering van het beleid, niet zozeer met de bedoeling bij te dragen tot de ontwikkeling van de theorie. Op persoonlijke titel werd dat natuurlijk ook gedaan, en het werk voor het Bureau vormde dan vaak de aanleiding. De mensen werden door het bureauwerk geïnspireerd en probeerden het dan thuis uit te werken, op eigen verantwoordelijkheid.

Dus dat werk van Theil bij voorbeeld met betrekking tot 'two stages least squares' is vooral thuis ontwikkeld? En je eigen werk over economische politiek en Europese integratie uit die tijd ook?

Ja, iemand als Theil zal dat naar ik me herinner toch in hoofdzaak thuis hebben gedaan; hij heeft veel werk verzet op het gebied van de mathematische statistiek, speciaal de statistische methoden van toetsing en het hele idee van de controle op de voorspellingen is van hem afkomstig; op die twee terreinen heeft hij echt voortrekkerswerk gedaan. En dat eigen werk van mijzelf had voor mij niet direct met het CPB te maken; dat deed ik ook gewoon thuis. Die Europese integratie ook niet; dat hield mij bezig omdat ik ook enthousiast was voor die integratie, mede door mijn werk op het Europa-college in Brugge, maar het was natuurlijk nauwelijks werk voor het Bureau.

Werd de modelbouw direct ter hand genomen?

Nee, dat heeft even geduurd, omdat in het begin met modellen niet veel was uit te richten, gezien de uitzonderlijke situatie. Er is wel informeel over gepraat. Maar pas enige jaren later is men daarmee begonnen, en weer enige jaren

daarna ermee naar buiten gekomen. Het eerste jaarmodel is in 1955 gepubliceerd, achterin het CEP. Later is er natuurlijk een veelheid van modellen bijgekomen met fraaie namen, gericht op verschillende soorten vraagstukken.

Vond iedereen dat even nuttig?

Er waren mensen die eenvoudigweg geen modellen konden toepassen, zoals bij voorbeeld in de sectorenafdeling waar men met eenvoudige middelen moest werken; dat is natuurlijk naderhand wel bijgetrokken. Ik geloof wel dat er eenheid van visie bestond; er was geen ruzie over. Er waren natuurlijk verschillen in aanleg. Schouten bij voorbeeld heeft een belangrijke eigen bijdrage geleverd; Hartog heeft er nooit zoveel in gezien, die werkte bij voorkeur met zijn intuïtieve kennis.

In welke mate was je zelf betrokken bij de constructie van econometrische modellen op het Bureau?

Ik was erbij betrokken in die zin dat degenen die het werk deden dan bij mij kwamen en het bespraken. De economisch georiënteerde mensen zagen elkaar in aparte besprekingen, waar ook niet iedereen bijzat. Directe leiding gaf ik zelf niet; het was Stuveld die door zijn functie daarvoor de aangewezen man was, en aangezien wij zeer bevriend waren bleef ik natuurlijk heel goed op de hoogte van de dagelijkse ontwikkeling. Ik neem aan dat het werk van de jaren dertig daarbij steeds wel een beetje op de achtergrond stond, maar dat men tegelijk wel steeds meer naar verbetering streefde. En men moest natuurlijk de vooroorlogse jaren als toetsingsperiode gebruiken, omdat cijfermateriaal over recente jaren ontbrak. En het was ook duidelijk dat de naoorlogse cijfers sowieso niet zouden passen in enige modelontwikkeling.

Wanneer werd het eerste macro-economische model in gebruik genomen, en hoe reageerden de policy-makers daarop?

Dat weet ik echt niet meer. Ik denk rond 1950. De reacties van de betrokken ministers op het eerste modelresultaat was wel te voorspellen. Ernstig verzet was er niet, wel enige distantie. Zeker niet zo'n scherpe reactie als op de NEH (Nederlandse Economische Hogeschool) waar bepaalde docenten er bepaald tegen waren. Ik denk meer dat er hier en daar grappen over zijn gemaakt.

En de Nederlandse Bank, hoe reageerde men daar?

Holtrop zelf beheerste die modeltechnieken niet. Hij was wel goed in de uitleg van bepaalde verschijnselen op het monetaire vlak, en zijn uiteenzettingen over problemen in de Bankraad waren heel leerzaam, maar lange tijd is er bij DNB niemand geweest die modellen maakte. Dat is later door Fase helemaal ingehaald.

Is in de begintijd ook overwogen echte planningsmodellen op te stellen?

Ik herinner me dergelijke gedachtengangen bij de Bouwplannen; ik neem aan dat men toen ook wel heeft gewerkt met coëfficiënten die wat aanwijzingen konden geven, maar uitgewerkte lange-termijnplanningsactiviteiten waren er niet. Sandee heeft daar veel aan gedaan, maar meest op eigen initiatief. Ik vond het overigens erg leuk dat hij gewoon teruggedaan is naar het Bureau en ik geloof dat hij daar ook nog heel wat nuttigs gedaan heeft.

vervolg op blz. 662

3. G. Haberler, *Prosperity and depression, a theoretical analysis of cyclical movements*, Volkenbond, Genève, 1937.

Waarom is het eerste gepubliceerde macro-model uit 1955 eigenlijk zo eenvoudig van opzet in vergelijking met de modellen die je voor de oorlog hebt geconstrueerd en met de modellen voor het VK?

Het is helemaal op eigen verantwoordelijkheid gemaakt, en het werd pas later duidelijk dat er veel betere gegevens waren (van Feinsein) die het model een stuk beter hadden kunnen maken. Ik deed dit samen met een medewerker die ik privé, uit eigen middelen betaalde; het was geen Planbureau-zaak, maar eigen liefhebberij. En het model voor het VK had het voordeel dat er veel meer gegevens waren voor het financieel-monetaire stuk, en de jonge Britse econoom Marcus Flemming mij daar erg veel steun bij verschafte.

Hoe functioneerde het bedrijfstakkenwerk feitelijk in de jaren 1945-1955?

Ze hadden nogal gebrek aan gegevens en kwamen daardoor wat later op dreef met modelontwikkeling. Het was overigens heel leuk dat er vergaderingen waren (dat herinner ik me nog goed) waarbij een aantal mensen van Afdeling II en van Afdeling III tegenover elkaar zaten, met een toetsing als opzet. Je kunt inderdaad wel zeggen dat het primaat bij het macro-werk lag; de macro-resultaten werden verdeeld over de bedrijfstakken. Het omgekeerde zou geloof ik ook minder sterk zijn. Later, toen ik het op de ontwikkelingslanden toepaste, heb ik altijd gevonden dat je van bovenaf moet beginnen, en dan voortdurend terugspelen. Maar je kunt dat herhalen en binnen de bedrijfstakken nog afzonderlijke projecten gaan bekijken: je krijgt dan macro, meso en micro.

Naast directeur van het CPB was je ook hoogleraar in Rotterdam, directeur van het NEI, kroonlid van de SER, lid van de Bankraad en adviseur in REA-vergaderingen. Te-

vens bracht het directeurschap buitenlandse reizen met zich. Bovendien heb je in de periode 1945-1955 nog veel wetenschappelijk onderzoek verricht op het gebied van de economische politiek en Europese integratie. Heeft dit alles te zamen nooit een overmatige belasting voor je betekend?

Ja, de vraag kan gesteld worden of ik het dan wel allemaal goed gedaan heb. Ik heb natuurlijk nogal wat werk gedaan 's-avonds en in de weekends; dat is natuurlijk voor een aantal mensen ook nu nog de houding. Het is me wel eens te veel geworden, maar dat is weer bijgespijkerd. Ik weet nog wel dat het niet goed gelopen is toen ik het Ontwerp-Plan '47 met kerstmis 1946 mee naar huis nam. Dat was geschreven door de afzonderlijke mensen die voor het onderdeel verantwoordelijk waren – door sommigen getikt, door anderen met de hand geschreven –, en ik weet nog wel dat ik die eerste vakantie niet zo leuk heb gevonden. Ik kan me ook redelijk goed concentreren. Zo zal ik nooit in de tram of de trein gaan zitten of ik ga zitten lezen. Dat deed ik ook altijd wanneer ik op donderdag naar Rotterdam ging om colleges te geven. Ik weet nog wel dat ik dan in lijn 9 stapte bij de Laan Copes, want ik ging pas in de loop van de dag weg; eerst had ik nog gekeken of er nog iets was op het Planbureau. Zo werkten toch een hoop mensen; ik denk dat iemand als Witteveen precies zo werkt.

Hoe zou je de sfeer op het CPB willen karakteriseren; we denken toch niet zakelijk, eerder bevlogen-idealistisch?

Dat is wat te sterk. Maar er was wel een zeker gevoel van saamhorigheid.

Hoe heb je de CPB-tijd persoonlijk ervaren?

Het is een heel fijne tijd geweest.

A.H.M. de Jong
C.W.A.M. van Paridon
J. Passenier